

**H**əmin görüşdə mən də çıkış edib tarixi dövrün ruhuna və keçirilən görüşün ciddiyyine uyğun olaraq, öz qəzetişimizin qayğılarından yox, dövlətin qayğılarından danışmağa üstünlük verdim.



**Akif ƏLİ,**  
Yazıcı-publisist,  
fəlsəfə doktoru

(Əvvəli ötən  
sayımızda)

Sovet imperiyasından qurtularaq yenice müstəqillik əldə etmiş milli dövlətimizin özünün təxirə salınmadan elmi əsaslar üzrində yeni milli ideologiyasının hazırlanmasının vacibliyindən danışdım. Ümumiyyətlə, o vaxtlar metbuatda, ali məktəb auditoriyalarında "Dövlət və ideologiya" mövzusunda tez-tez məqalələrim, çıxışlarım, müsahibələrim olurdu. Prezident səlahiyyətləri icra edən yüksək vəzifəli şəxslər görüşdə də kommunizmdən fərqli milli ideoloji konsepsiyanın işlənməsindən söz açıb, milli dövləti əski sovet dövlətdən fərqləndirən cəhətlərin imperiyadan yeni çıxmış sadə xalq kütłələrinə daha etraflı izah edilməsinin zəruriyyətini bildirdim. İctimai-siyasi, mənəvi-mədəni sahələrdə özgür milli dəyərlərimizin geniş təbliğinin digər dövlət işlərindən heç də az ehemmiliyyət kəsb etmədiyi dedim. Və qeyd etdim ki, yeni dövlət quruculuğu prosesində kütłələr arasında indiki hakimiyyətin, əvvəlkindən fərqli olaraq, öz xalqımıza mexsus milli, mədəni, tarixi köklər üzrində dayaqlanlığı barədə izahat işləri mütəqəpələrdir. Belə iş kütłəvi sürdərə milli dövlətçilik amalına bağlılığı artırmaq, xalqı dövlətin etrafında daha six birleşdirmək üçün lazımdır. Sözümüz sonunda təklif etdim ki, bu işlərin qurulması üçün ən yüksək seviyyədə ölkə rehbərliyinin iradesi ortaya qoyulmalı və Aparatda müvafiq qurum yaradılmalıdır.

Mən sadəlövhəsinə qlobal məsələlər haqqında düşünüb danışsam da, sonradan bəlli oldu ki, xalqın dəstəyi ilə hakimiyyəti əle keçirən xalqın sevimli liderləri xalqdan tam arxayınlardılar üçün daha xalqın nümayəndələrinə məhəl qoymurlar. Respublikada tam səlahiyyət sahibi olan rehbər şəxsin ciddi məsələyə özfəaliyyət seviyyesində reaksiyası çox təcəccüblü oldu. Başının böyük dövlət işlərinə qarşılığını deyən faktiki Prezident mən dinlədikdən sonra özünəməxsus təmkinlə "belə xırda məsələlər dövlətin yox, siz jurnalist-

mürəkkəb idi.  
Ne isə... Keçmiş olsun!  
\*\*\*  
Qayıdaq mövzumuzun davamına. Demek, səriştə-

an ən qədim xalqların (yapon, çin, hind, ingilis, fransız, italyan, alman və s.) bu gün də ən azı beş-on min illik qədim tarixini, eramızdan

qədrini bilir, diqqət yetirir, üstündə cəngi-cidal edir...

Kölgəsində nə qədər məşhur yazarın, alimin dal-dalandığı, bəzən həttə

Sadalanan bütün bu ki-mi saysız-hesabsız tarixi, mədəni, mənəvi, əxlaqi detallar imperiya əsərəti zamanı xalqdan gizledilərek, cəmiyyətin mədəni-mənəvi aurasında prioritətə çevril-mədiyi üçündür ki, indi nadanlar Azərbaycan xalqının milli kimliyini asanca qafalara taxdiqları naməlum dini hədislərlə izah edir, milli-mənəvi dəyərlərimizi dini dəyərlərlə eyniləşdirir, milli mədəniyyətimizi dini fealiyyət məhsulu kimi qələmə verirlər. Və məhz məlumat-sızlıq üzündən bu əsəssiz fi-kirlərində hələ bir israr edir-lər.

Müsəir cəmiyyətimizdə xalqın birliliyi və tərəqqisini təmin edə bilən, dünyaya özgür simasını tanıda bilən, müsəir milli ideologiyamızın əsasında durmağa layiq olan Azərbaycan xalqının unutdurulmuş qədim tarixinə, mədəniyyətinə, mənəviyyatına dair belə misallar çox-çoxdur. Zəhmət çəkib (təbil ki, dövlətin dəstəyi ilə) onları üzə çıxarıb müsəir dövrə uyğun şəkildə konseptuallaşdırmaq, xalqın istifadəsinə qaytarmaq, cəmiyyətin dövriyyəsinə vermək əvəzini, özünü gücə salmadan dar bir dalana qapanıb qalmaqla, gözünü göye dikib "Allahdan buyuruq, ağızma quyuq!" - demək, yerdəki ümməni isə görməzdən gəlməklə xalqa xidmet, millətə qiymət vermək olmaz, olsa da yanlış olar. Dinin öz yeri var, Millətin öz yeri...

Yekunda qeyd edək ki, yanlış ideoloji səmətə, yanlış dini cərəyanlara qulluq edən hər saxtakar ziyalı təhlükə mənbəyidir. Çünkü beləsi "düşüncə qaranlığına işq tutmaq" əvəzine (Hacı Bektaş-i), öz qaranlıq düşüncəsi ilə insanlar arasında saçma-sapan qaranlıqlar yarır. O sanki dar ağacına çəkdiyi adamın ayağının altındandır ketili vurub yixan cəlladın tayidir. Özünün hər çəşqinqılı yaradan cəfəng fikri ilə xalqın ayağının altından üzərində boy atıb dayandığı özül dəyərləri vurub yixmaqla məşğuldur. Hərçənd, xalqın özül dəyərlərinə qəsd edən "hərşəyünas müştebehin" cavabı çox sadədir: əger müsəir demokratik düzəndə cahilin söz demək haqqı varsa, qarşılığında müdrik xalqın da səsvermək hüququ var!

Xelqi görüntüsü yaratmaq üçün "Türk oğlu türkəm!" - desə də, Vətən türklərinin uzaq tariximizdə yaradıldığı-yaşatdığı qədim-qaim dəyərləri görməyib, yaxın tarixlərdə qumlu səhralardan əsən yellerə qucaq açan idrakı sönük "ziyanlı"lara görkəmlı türk ziyalısı Abdulla Şaiqin "Ananın öz oğluna layla deməsi" şərqi-sini xatırlatmaq bəlkə fayda verər:

Lay-lay məlekim, sevdiciyim, yavrucugum, yat!

Bir də ələ düşməz bu cücuqluq dəmi, heyhat!

Türk oğlusan, əcdadın ulu, şanlı, sərəfraz;

İştə vətənidir, a quzum, şanlı bu Qafqaz...

# Söz haqqı...

## Millətin öz yeri, dinin öz yeri...

(esse)

lərin işidir" deyib, ideoloji işi qəzetişilərin özlərinin apar-malı olduğunu tövsiyə etdi... Belə yanaşma tekce dövlət idarəciliyindəki təcrübəsizlikdən yox, həm də nəzəri hazırlıqsızlıqdan irəli geldiyi üçün mütbəssiri ididi. Men "i.o. Prezidentin" dövləti təfəkkürdən uzaq rəhbər tövsiyəsinə daha çox ona görə təessüf etdim ki, bu minvalla "bəy"lərin müstəqil dövlətimizi qura və qoruya biləcəklərinə inamı azaldı...

Onu da deyim ki, mənim təklim təkce təhsil alırdığım Bakı Ali Partiya Məktəbinde və sonra da kafedra müdürü kimi çalışdığım Bakı Sosial idarəetmə və Politologiya İnstitutundakı tədris prosesində topladığım nəzəri biliklərdən irəli gəlmirdi. Gənc milli hökumətin ideoloji işe ciddi yanaşması barədə təklim həm də tarixi təcrübədən irəli gelir, bizdən önce əski imperiyanın külliükleri içərisində çağdaş, demokratik Türkiye Cümhuriyyətini qurmuş Qazi Mustafa Kamal Paşanın dühəsindən qaynaqlanırdı. Atatürk deyirdi: "Qabaqcıl hökumətciliyin fərqləndirici xüsusiyyəti - xalq öz qüdrətində və böyükliyünə semiyyətə inandırıb bilməkdir. Bu fikrin böyüklü-kicikli bütün Cümhuriyyət məmurları arasında ən geniş şəkilədə yayılmasına önem vermek lazımdır."

...Cəmi bir il sonra artıq keçmiş sovet hakimiyyətinin xüffətini çəkməye başlamış xalq kütłələrinin Gənce hədisələrindən sonra elçibeyçilərin süqtunu sükutla qarşılıması iqtidar məmurlarının bütün digər sahələrdəki uğursuzluqları ile yanaşı, həm də "bəy"lərin xalqla səriştəsiz işinin və biganəliyinin adekvat cavabı idi... Bu gün Elçibəy iqtidarinin "devrilmesi" bərədə yanğılı verisiylər yürədən səmimi vətənperəvər insanlar məsələyə birtərəfli yanaşmadan nəzəre alınlardı, AXC-Müsavat hakimiyyətinin əsl məqsəd, məram, niyyət və fealiyyət tərzindən baş aćmaq içərisində yaşadığımız o dövrün özü kimi çox çətin, anlaşılmaz və çox da

sizlik ucbatından Sovetlərdən sonrakı ilk illerde yaranmış ideoloji boşluğu dörd-bir tərəfdən təcrübəli və məkrli xarici qüvvələrin dini-ideoloji qanadı dərhal gördü və fərvən dəyərləndirdi. Onlar fürsəti fövtə vermədən özlərinə mexsus pərdəli üsullarla dini görüşlərin, cərəyan və məzhəblərin, ideoloji basqların selini gur axınlı ölkəmizə doğru yönəldildər. Yaranmış xaotik, qarmaqarışlıq mühitdə həm yaşı, həmdə gənc nəsil dediyimiz obyektiv və subyektiv səbəblər üzündə ümummilli orientir müstəqil müyyəyen edə bilmir və müxtəlif yad təsirlər altına düşürdürlər. Həm dini, həm siyasi, həm iqtisadi təsirlər və s.

Belə təsire düşmələrin ən "millisi" - din sayıldı. Əsrlər boyu qana işləmiş islamı dəyərlərə hörmət nümayiş kimi kütlə arasında təqdir olundu, en əsası isə, əlavə bilik öyrənmək, nəsə oxuyub axtarmaq, araşdırmaq "əzabından" can qurttaran asan yol kimi bütün zümrələrə sərf etdi. Üst düzəndə belə "sərfli və təhlükəsiz" dinə qədimlər nümayiş kimi kütlə arasında təqdir olunsa da, axan gur həməşik selin içinde ən müxtəlif dini məzhəblərim, cərəyanların, hərbi-siyasi ekstremitizmə qoşulan qüvvələrin, təxribatçı-casus şəbəkələrin mövcudluğu az sonra narahatlıq doğurmağa başladı. Əlbəttə, milli təhlükəsizlik və hüquq-mühafizə orqanları sonralar böyük əmək, şücaət sərf edərək, hər dəfə bu "təhlükəsiz təhlükələrin" qarşısını qətiyyətə ala bildi. Ancaq onların ümumiyyətə ölkəmizə ayaq aćmaması, beyinlərə girməməsi üçün fürsət əldən verilmişdi...

Aydındır ki, kənar dini ideoloziya da ölkəni və xalqı öz köklərinə yaxınlaşmaya aralı saxlayan Kommunist ideologiyasının başqa forması idi. Hər ikisinin ifrat gəlisme halında xalq öz tarixini çox uzaqda təsəvvür etmir, öyrənməyə stimul olmur, cəmiyyət buna heç ehtiyac duymur. Dünyanın ən müsəir dövlətlərində yaşay-

əvvəlki dövrlərdən baş alıb gələn mədəniyyətini, qədim mənəvi-əxlaqi dəyərlərini, adət-ənənələrini qoruyub saxladığı halda, Azərbaycandan qılıncı kəsilib ayrılmış qədim tarixi dəyərlər, normalar, adət-ənənələr, bayramlar, abidələr və s. uzağı bir min ilin çevrəsində dövr etdirilir. Və yanlış ola-raq (əslində, savadsızlıq əlaməti olaraq) milli-mənəvi dəyərlər dedikdə yalnız dövriyyədə olan islami dəyərlər nəzərdə tutulur.

Halbuki, ən elementar insanşunaslıq elmi onu deyir ki, xalqın milli kimliyini onun dinindən əzəldir. Hər bir xalqın tarixi hər bir dinin tarixinin qədimdir. Öncə - millətin varlığıdır. Sonra gələn dəyər ondan üstün ola bil-məz. Müsəir din qədim milləti izah edə bilməz. Xalq öz yerində var olmalıdır ki, gələn dini qəbul etsin...

Bu mənqıl otaylı-bütaylı bütün Azərbaycanın tarixi daha qədimdir, çox-çox qədimdir. Unutmaq ki, İslamdan xeyli əvvəldən əcdadımız Oğuz türkünün tek Tanrısi olub. Bu dünya-baxışın işartələrini andlımızda, dualarımızda, inanclarımızda tapmaq olar. Dünəyada ilk səmavi Kitab ("Avesta") endirilən və bütün sonraki dirlərə Xeyir-Sər anlayışını, rahat həyat tərziinin sırrı kimi "Doğru Düşünmək, Doğru Danışmaq, Doğru Yaşamaq" konsepsiyasından xeyli qabaq gətiren şəxsiyyət - Azərbaycan torpağında doğulmuş Zərdüşt peyğəmbər olub. Yaddan çıxartmayı-a ki, etirli-dadlı, şirin-şəkər, gözəl Novruz bayramının bütün rühu, bütün əlamətləri hələ eradan çox-çox qabaqlar məişətimizdə var olan (ve insanlarımız kimi inanclarımızı da qılıncdan keçirən əreb ideoloqlarının şərle aradan çıxardığı) Atəşpərstlikdən - Təbiətə vəhdat inancından gelir. Bizim babalar hələ neçə min illər öncədən güc, qüdərət, həyat mənəviyi kimi enerjiye - Güneşə, İşığa, Oda-alova min-nətərələr qarşılıqlı inancını yaradıb yaşıatlığı halda, dünya bu gün enerjiyə möhtac qalı-